

CİLT 1

KIŞ 1414/1993

SAYI 2

İSLÂMÎ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

inkılâb

İnsan Zekâsı ve Yapay Zekânın Oluşması Üzerine Bir İnceleme*

Mahmud Davudî**

Yapay zekâ ve insan zekâsı üzerinde devam etmekte olan tartışmalarda önemli ihtilaflar vardır. Bazı araştırmacılar yapay zekânın insan zekâsına eşit, hatta ondan üstün olma potansiyeline sahip olduğuna inanırken, bazıları da böyle bir gelişmenin imkânsız olduğunu ifade etmektedir. Bu makalenin iddiası, insan zekâsı ve yapay zekâ arasındaki uçurumun her zaman var olmaya devam edeceğidir. Bu tezi desteklemek için, insanın kullandığı kültürel semboller ve Kur'ân'a göre insan zekâsı kavramları ortaya atılmıştır. İnsan zekâsının bağlı olduğu kültürel sembollerini kullanma kabiliyeti sadece insana has bir özelliktir ve Kur'ân'a göre bu kabiliyet bir evrimin sonucu olmayıp ilâhî bir kararın sonucudur. İnsanların dahi böyle bir kabiliyetin ve gücün sınırlarına erişmeleri pek kolay değilken, nasıl olur da araştırmacılar bunları yapay zekâlı makinelerin programına eklemeyi düşünebilirler?

Son yirmi yılda, yapay zekâ (bundan böyle YZ olarak bahsedilecektir) alanında yapılan araştırmalarda, gerek nazarî, gerekse uygulama bakımından kayda değer ilerlemeler gösterilmiştir. Bu sahadaki çalışmalar sadece sibernetik ve bilişim uzmanlarının çalışmalarıyla sınırlı kalmamış; nörofizyolojistler, kavram psikologları, filozoflar ve sosyologlar da¹ insan zekâsı (bundan böyle İZ olarak

---

* Mahmoud Dhaouadi, "An Exploration into the Nature of the Making of Human and Artificial Intelligence and the Qur'anic Perspective," *AJISS*, Vol: 9, No. 4 (Winter 1992), ss. 465-481.

** Mahmoud Dhaouadi, Université de Tunis I, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi'nde sosyologdur.

(1) W. Buckle, *Sociology and Modern Systems Theory*, Englewood Cliffs, NJ: PrenticeHall, 1967.

bahsedilecektir) ve YZ ile ilgilenmişlerdir. YZ geliştikçe, modern ve post-modern toplumlarda bu konuyla ilgili uzmanların sayısı arttıkça, diğer sahalardaki uzmanlar da işin içine karışmak zorunda kalacaklardır.

YZ üzerinde temel ve uygulamalı araştırmalar yapmak, bilim adamları için iki sebepten dolayı câzip olmaktadır: a) YZ makinelerinin gelişmeye devam etmesiyle insanlar birçok sıkıcı işleri yapmaktan kurtulacaklardır. Beşerî faaliyetler ve işlemlerdeki sürat ve kalite artışı, bilgi çağına giren toplumların temel özelliğidir. Meselâ, kredi kartlarının yaygın olarak kullanımı, bütün finansal işlemleri geliştirmiş ve kolaylaştırmıştır. b) YZ üzerindeki temel çalışmalar, araştırmacıları ve diğer insanları Socrates'in "kendini bilmek" hakkındaki nasihatını dinlemeye yönlendirecektir. Çünkü YZ ve İZ birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Feigenbaum² ve Simon gibi YZ'yı destekleyenler YZ'nın son tahlilde İZ'ndan üstün olmasa bile denk olabileceğini iddia etmektedirler. Dreyfus³ ve Searle⁴ gibi bu fikre karşı olanlar ise, bu düşüncenin bir hayalden ibaret olduğunu belirtmektedirler.

İnsan zekâsı olgusu, iki tarafın da öncelikle ilgilendiği bir konudur. YZ makineleri İZ'ndan belirgin bir şekilde gerideyken araştırmacılar şu soruyu sormak zorundadırlar: İZ neden üstündür? İZ'nın sahip olup da YZ'nın sahip olmadığı şey nedir? Bu gibi soruları cevaplamak, kendimizi daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Kendimiz ve özellikle de İZ hakkında bilgilenme, daha akıllı makinelerin tasarımında da çok faydalı olacaktır.

Yapay Zekâ Hakkındaki Tartışmalar

YZ'nın İZ'na göre daha geride olmasının sebepleri üzerine hararetli tartışmalar yapılmaktadır. Searle YZ'nın, ancak programına biyokimyasal bir program eklendiği takdirde İZ'nın seviyesine yaklaşabileceği inancındadır. Aynı zamanda makineler, bilgisayarlar ve robotların sadece sembol kullanmakta (bunu yüksek yapay zekâ olarak adlandırıyor) YZ'yı İZ'nın seviyesine çıkaramayacaklarını, çünkü sembollerini kullandıkları halde bunlara bir anlam veremediklerini söylemektedir.⁵ Bu, kendi deyişlele YZ ve İZ arasındaki en büyük farktır.

-
- (2) E. Feigenbaum ve P. Cohen, *The Handbook of Artificial Intelligence*, Vol. 3, Reading, MA: Addison Wesley, 1982.
  - (3) G. Pessis-Pasternak, *Faut-Il Bruler Descartes?*, Paris, Découverte, 1991, ss. 213-26.
  - (4) J. Searle, "Minds, Brains and Programs," *The Behavioral and Brain Sciences*, No. 3, 1980, ss. 417-57.
  - (5) J. Searle, "Is the Brain's Mind a Computer Program?," *Scientific American*, January, 1990, s. 26.

P. M. ve P. S. Churchland gibi destekleyicileri, YZ'nın insan zekâsının seviyesine gelebilmesi için gerçekten biyokimyasal bir programa ihtiyacı olmadığına inanıyorlar. İddialarına göre gerekli olan şey, insan beyni gibi işleyebilen makineler yapmaktır. Bu iddia, son otuz yıldır hararetle tartışmalara sebep olan ve hâlâ cevaplanmamış diğer bir önemli soruyu gündeme getiriyor: Bir makine düşünebilir mi? Church ve Turing YZ makinelerinin, belli programlara sahip olmak şartıyla düşünebileceklerini savunuyorlar: "... standart dijital bir bilgisayara, eğer doğru program, geniş bir hafıza ve yeterli zaman verilirse, belli kurallara bağlı herhangi bir giriş-çıkış fonksiyonunu yerine getirebilir. Yani şartlar ne olursa olsun, sistematik cevap kalıpları hazırdır."⁶ Church ve Turing kendi görüşlerini ispatlamak için, YZ makinelerinin düşünebildiklerini, çünkü Bilinçli zekâ testi için Turing Testi'nden başarıyla geçtiklerini ileri sürüyorlar. Söz konusu test, sembol kullanan makineye (SAM) belirli sorular sormaktan ibarettir. Eğer YZ makinesi, bir insanın vereceği cevaplardan farksız cevaplar verirse, makinenin bu testten başarıyla geçtiği ve bu yüzden bilinçli bir zekâyâ sahip olduğu söyleniyor.⁷

Simon ve Feigenbaum düşünen makinelerin problem çözebileceklerini ve bunların çözümünde akılcı bir metot kullandıklarını iddia ediyorlar. Bu görüş taraftarları, İZ ile sıkı sıkıya bağlı olan belli unsurların (sezgi, ruh hali, duygular v.b.) YZ'nın işleyişinde yer almadığını kabul ediyorlar. Buna göre düşünen akıllı bir makine, insan gibi düşünmüyor. Feigenbaum, bir makinenin insan gibi düşünemesi için a) öğrenme kabiliyeti, b) sağduyu tecrübesi ya da genel problem çözme becerisi, ve c) şartları anlayarak kullanmasını sağlayacak tabî bir dili olması gerektiğini kabul etmektedir.

Dreyfus, Searle ve Penrose gibi birçok uzman ve bilim adamı, makinelerin insanlar gibi düşünemeyeceğini ileri sürerek bilgisayarların, insan beyninin bir benzeri olduğu fikrine karşı çıkmaktadır. Dreyfus, bir insanın bilgisinin sınırlı sayıdaki faktöre ve kurala indirgenemeyeceğini, çünkü insan zihninin algoritmik olmayan ve bu nedenle programlanamayan, ifade edilemez gerçekleri bildiğine inancındadır.⁸ Searle, bilgisayarların yalnızca algoritmaları kullanabildiklerini, anlama ve birşey ileri sürme gibi önemli faktörlerle uğraşmadıklarını belirtmektedir. Yazara göre bilgisayarlar semantik değil, sentaktik hayvanlardır. Penrose, YZ fikrini şüphe ve küçümsemeyle karşılamıştır. Çünkü insan zihninin

(6) *Scientific American*, January, 1990, s. 32.

(7) a.g.e., ss. 31-3.

(8) Pessis-Pasternak, *Faut-Il Bruler Descartes?*, ss. 213-26.

(9) R. Penrose, *The Emperor's New Mind: Concerning Computers, Minds and the Law of Physics*, Oxford, UK: Oxford University Press, 1987.

“çok özel” olduğu inancındadır.⁹ Bunu isbat etmek için de, matematikte “yinelenebilir”, yani algoritmalar aracılığıyla çözülemeyen problemler olduğunu ifade etmişti. Ama nasılsa bazı insanlar bu problemleri çözebilmektedir. Bu da, insan beyninin algoritmik olmayan bir metot kullandığını göstermektedir. Bu sebeple Penrose, insan beyninin, “sırlarla dolu bir özelliğe” sahip olduğu görüşünde ısrar etmektedir. Penrose'un “mistisizmi”, onu bilimin dışına itmemiştir. Johnson, Penrose'un durumunu şöyle açıklıyor:

Böylece Penrose, Dreyfus ve Searle'den de ileri giderek bir çeşit Platonik dünya ile ilişki kurmak anlamına gelen fikrine, makul bir ilmî açıklama bulmaya çalışıyor. Penrose, Heidegger ve Wittgenstein yerine, quantum teorisinin mucitleri olan Niels Bohr, Werner Heisenberg, Max Planck ve Erwin Schrödinger'den ilham aldı. Quantum teorisinin de gösterdiği gibi -bir bilgisayarda olan herşeyin tam tersine- hakikatin köklerinde hiçbir şey kesin, kararlı ve yerleşik değildir.¹⁰

Böylece bilim adamları ve uzmanlar iki problemle karşı karşıya kalmaktadırlar: a) YZ'nın birgün İZ'nın seviyesine ulaşip ulaşamayacağı konusundaki anlaşmazlık ve b) İZ'nın, insan aklının ve insan düşüncesinin hâlâ az anlaşılabilirliği sebebiyle, modern bilim ve teknoloji için bir sır olarak kalmakta devam etmeleri. Sembollerin YZ makineleri ve insanlar tarafından kullanım farkları, zekânın seviyesinin ve niteliğinin göstergesi olan en önemli faktördür. İnsanın kültürel sembollerinin karakteri hakkındaki bir araştırma İZ'nı, insan aklını ve insan düşüncesini daha iyi anlamamızı sağlayabilir. Herşeye rağmen insanlar, en üstün ve gelişmiş kültürel-sembol kullanıcılarıdır.

Sosyal Bilimlere Göre Kültür Kavramı

İnsanoğlunu diğer canlılardan ve YZ makinelerinden ayıran en büyük özellik, kültür hadisesidir. White'a göre, “İnsan, yaşayan canlı türleri arasında kültüre sahip tek varlık olması sebebiyle eşsizdir. İnsanoğlu her zaman ve her mekân içinde bir kültüre sahip olmuştur. Buna mukabil başka hiçbir canlı kültür sahibi olamamıştır.”¹¹ Bununla beraber, Ogburn'un da belirttiği gibi, kültürü tanımlamak hiç de kolay değildir. “... Kültür de -demokrasi ve bilim gibi- zengin anlamlarını tam olarak açıklamanın mümkün olmadığı o geniş kavramlardan biridir.

(10) G. Johnson, “New Mind, No Clothes: Book Review of the Emperor's New Mind,” *New Encounter*, April 1988, s. 48.

(11) L. White, “The Evolution of Culture,” *Theories and Paradigms in Contemporary Sociology* (Çağdaş Sosyolojide Teoriler ve Modeller), Ed. S. Denisoff, O. Callahan ve M. Levine. Itasca, IL: F.E. Peacock Publishers Inc. 1975, ss. 224-5.

Bazı araştırmacılar, kültürün farklı özelliklerini vurgulayacaklar ve böylece gelecekte kültür hakkında yeni fikirler ortaya çıkacaktır.”¹² Sosyal bilimciler tarafından en çok kullanılan tanım, hâlâ Taylor'un tanımıdır: “Kültür, bir toplumun üyesi olarak insanın elde ettiği bilgi, inanç, sanat, ahlâkî değerler, alışkanlıklar ve diğer yetenekleri kapsayan karmaşık bir bütündür.”¹³

Bilim adamları, insanoğlunun sembol kullanımının, insan kültürünün en çarpıcı özelliği olduğu konusunda müttefiktirler. Sosyolojide bir ekol olan Sembolik Etkileşim, esaslarını ve insanın şahsî ve toplumsal davranışları hakkındaki açıklamalarını, insanların sembol kullanma becerileri üzerine kurmuştur.¹⁴ White'in tanımına göre, insanların sembol kullanma yetenekleri, insan tabiatını açıklayan bir göstergedir: “... böylece insanı, sembol kullanma ve bunun neticesindeki kültür üretme becerilerine bakarak tanımlarız.”¹⁵ White dili, en önemli kültürel sembol olarak gösteriyor: “Belki de herşeyden en önemlisi, anlaşılır bir dil ya da konuşmadır; her halükârda, anlaşılır bir konuşma, sembol kullanma yeteneğinin en karakteristik ve en önemli göstergesidir.”¹⁶

Bu gözlemlerin sonucunda şunları söyleyebiliriz: a) İnsan türü, kesin olarak yaradılışı itibarıyla kültürel-sembol kullanıcıdır. b) Bu kültürel sembolleri kullanma yeteneği, onu diğer canlı türlerinden ve YZ makinelerinden tamamen ayırmaktadır. Bu gerçekleri gözönünde bulundurmeyen davranışçı sosyal bilim teorileri ve modelleri başarısız olmaya mahkûmdur. Bununla beraber, bir çok Batılı bilim adamı hâlâ İZ'nın üstünlüğünün sebebi olarak, biyokimyasal bir bedene, duygulara ve sağduyuya sahip olmasını, mantığa ve akla aykırı kurallara göre hareket etmesini gösteriyor. Bazıları da gerekli olan tek şeyin yeterli bir sinir sistemi olduğunu ifade etmektedir. Ama gerçekten de yapay bir sinir sisteminin geliştirilmesiyle YZ, İZ'nın seviyesine ulaşabilir mi?¹⁷

Hemen hemen hiçbir filozof ya da sosyal bilimci, kültür ve onun yapay zekâ ile olan ilişkisi konusunu ortaya atmamıştır. Eğer bir kişi İZ'nı gerçekten anlamak istiyorsa, insanın kültürel sembolleri alanında araştırma yapmalıdır. Fikirlerin dünyası ve düşüncenin oluşumu konularındaki ilmî araştırmaların öncüsü olan Morin¹⁸, bir çeşit düşünceler sistemi hazırlamıştır. Ortaya attığı pekçok

(12) O. D. Duncan, ed., *William Ogburn on Culture and Social Change*, Chicago: The University of Chicago Press, 1964, s. 3.

(13) E. B. Taylor, *Primitive Culture*, London: Murray, 1871.

(14) J. G. Mannis ve B. N. Meltzer, Ed., *Symbolic Interaction: A Reader in Social Psychology*, Boston: Allyn ve Bacon, 1968.

(15) L. White, “The Evolution of Culture,” s. 220.

(16) a.g.e.

(17) G. Johnson, “New Mind, No Clothes,” s. 49.

(18) E. Morin, *La Methode IV: Idées*, Paris: Le Seuil, 1991.

şoru arasında şu da vardır: Biz düşünceleri nasıl oluştururuz ve bizim ortaya çıkardığımız düşünceler daha sonra bizi nasıl şekillendirir? Morin daha önceki bir çalışmasında¹⁹ da insan düşüncesinin karmaşıklığına ve onun ince mekanizması ve dinamiklerine değinmiştir.

Karmaşık düşünce ya da fikir üretmede kültürel sembollerin kullanılması yeteneği çok önemli olup, hatta bilme ve anlama sürecinde güvenilir bilgi elde edilebilmesi için esastır. Kavram psikologları ve diğer uzmanlar, bu alanda şimdilik çok az bilgileri olduğu konusunda hemfikirdirler. Bizim üzerinde tartıştığımız konu, kültürel sembollerle ilgili somut bilgimizin eksik olan kısmının, insan zekâsı ve yapay zekâ hakkında devamlı artmakta olan bilgimizin kayıp halkasını oluşturduğudur. Bu alanda sağlam bir temel kurmak şarttır. Aksi takdirde araştırmalar, İZ'nın neden daha üstün olduğuna değinmeden YZ makinelerinin, öğrenmek söz konusu olduğundaki eksikliklerinden (sağduyu eksikliği, tabii bir dilin eksikliği v.b.)²⁰ bahsedebilirler? Böyle bir ilgisizlik, İZ'nın orijinalliğini anlamaya çalışan araştırmacılar da zihin karışıklığına ve çalışmalarında hayal kırıklığına sebep olabilecek büyük bir eksikliktir.

Kültürel Semboller ve İnsan Zihninin Yapısı

Filozoflar, aydınlar ve bilim adamları, bütün ısrarlı çabalarına rağmen insan zihninin yapısını tam olarak açıklığa kavuşturamamışlardır. Descartes, Leibnitz ve Kant zihnin maddî olmayan birşeyden, salt düşünce ya da ruhtan meydana geldiği görüşündedirler.²¹ 1950'den itibaren psikoloji, insan zihnini aşırı derecede gelişmiş bir bilgi işlem mekanizması olarak görerek onu entellektüel bir makineye benzetmeye başladı.²² Daha ileri safhadaki incelemelerde beyin ve zihin birbirinden ayrıldı: zihin, beynin programı ya da beynin sembol kullanım sisteminin bütünüdür. Başka bir ifadeyle beyin beyindir; zihin ise beyinin yaptığıdır.

23

Zihin üzerinde yapılan çalışmalarda zihnin sayısız faaliyetleri ve bölümleri keşfedilmektedir. İnsan hafızası entellektüel bir kasa, bir yazma-kaydetme şube-

(19) E. Morin, *Introduction à la Pensée Complexe*, Paris: ed. ESF, 1990.

(20) Bir Kanada Radyo Kurumunun, yapay zekâ hakkında fikirler programından (18-19 Ocak 1988) alınmıştır.

(21) M. Hunt, *The Universe Within: A New Science Explors The Human Mind*, New York: Simon and Schuster, 1986, s. 54.

(22) a.g.e., 74.

(23) a.g.e., 81.

(24) a.g.e., 93.

sine ve çalışırken başvurulacak bir ansiklopediye benzetilmiştir.²⁴ Modern kavram bilimcilerin yaptıkları araştırmalar, mantığa göre düşünmenin insanın alışılmış hareketi olmadığını göstermektedir. Wason ve diğer kavram bilimciler insanoğlunun aksi isbatlanıncaya kadar herşeyi doğru görme eğiliminde olduğu sonucuna varmışlardır.²⁵

Zihnin ileri seviyedeki düşüncesi, kültürel sembollerin kullanımı olmadan somutlaşamaz. Bu, Hunt tarafından açıkça anlatılmıştır:

İleri seviyedeki düşünme, sembollerin zihnen kullanılmasına dayanır. Matematik ve sanat gibi, dil bilimine ait olmayan semboller gelişmiş olmakla beraber son derece sınırlıdır. Aksine dil, gerçekten sınırsız bir sembol sistemi olup, her tür düşünceyi ifade etmeye muktedirdir. Dil, onsuz ya da başka sembol sistemleriyle gerçekleşmesi mümkün olmayan kültürü, bizim ifade ediş şeklimizdir. Dil, biz insanların düşüncelerimizi birbirimize ilettiğimiz ve düşüncelerimizin meyvalarını birbirimizden aldığımız yoldur. Kısacası, her zaman kelimelerle düşünmeyiz ama, onlar olmadan da çok az düşünebiliriz.²⁶

Zihnin düşünceyle ilgili aktiviteleri hakkındaki bir tartışma, zekânın kaynağının ve onun kültür-zihin kavramlarıyla bağlantısının ne olduğu sorularını akla getirir. Bilgisayarlar sözkonusu olduğunda, zekâ olarak adlandırılan şey, açma-kapama sistemiyle yürütülen bir sistemin sonucunda oluşur. Bir insan zihni ise birbirleri ile binlerce bağlantıları olan sayısız nöronlardan müteşekkildir. Bu sebeple bir açma-kapama sistemiyle sınırlı olmaktan çok uzaktır.²⁷ Hunt, bir bilgisayarla bir insan beyni arasındaki bilgi işlem sisteminin farkını, “bilgisayarın bilgiyle seri olarak bir tek çizgide uğraştığını ama insan beyninin bu işi, her biri diğeriyle aynı zamanda hareket edebilen milyonlarca ve hatta trilyonlarca kanal aracılığıyla yaptığını” söyleyerek özetlemektedir.²⁸ Diğer canlılarla ve YZ makineleriyle kıyaslandığında insan zihni çok üstündür.²⁹ Çünkü, söz gelimi dil, düşünce, bilgi, değerler ve dinî inançlarla ilgili kültürel sembolleri kullanma kabiliyeti yalnızca insanda vardır. Modern psikolojik ve sosyolojik çalışmalar toplumun insan zekâsından mahrum olmasının menfî etkilerini araştırarak zekânın, insanoğlunun içerisinde yer alacağı sosyalleşmeyi sağlayan kültürel sembollere kuvvetle bağlı olduğunu göstermişlerdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Searle, insan zihninin kısmen biyolojik bir yapısı olduğunu ifade etmektedir.³⁰

(25) Age., 127.

(26) Age., 277.

(27) “Artificial Intelligence: A Debate,” *Scientific American*, January 1990, s. 31.

(28) M. Hunt, *The Universe Within*, s. 322.

(29) a.g.e., 319.

(30) “Artificial Intelligence,” s. 31.

İnsan Düşüncesine İki Farklı Bakış Açısı

Günümüzde kavram bilimciler tarafından kültür, zihin ve insan düşünceleri üzerinde yapılan çalışmalarda, iki farklı görüş açısı benimsenmiştir: 1) aydınlanmacı görüş açısı, ve 2) isyancı romantik görüş açısı. Birincisine göre zihin, “rasyonel ve bilimsel olma eğilimindedir; aklın kuralları zamana, yere, kültüre, ırka, özel isteğe ve şahsiyete bakmaksızın kesindir ve akıl, geçerli ve değerli olanı yargılayacak evrensel bir standarta sahiptir.”³¹ İsyancı romantik görüşe göre ise, “düşüncelerin ve uygulamaların temelleri ne mantıkta, ne de ampirik bilimdedir. Düşünceler ve uygulamalar mantığın tümdengelim ve tümevarım alanının dışındadır. Düşünce ve uygulamalar rasyonel ya da irrasyonel olmaktan çok mantık dışıdır.”³² Voltaire, Spinoza, Frazer, Taylor, Chomsky, Levi-Strauss ve Piaget aydınlıkçı görüşü benimserken; Goethe, Schiller, Levy-Bruhl, Whorf, Sahlins, Feyerabend ve Geertz isyancı romantik görüşe bağlıydılar. İkinci grup kültürün, aklın ve zekânın, yalnızca ampirik-pozitivizm, akıl, mantık ve rasyonalizmin ölçülerine göre değerlendirilmemesi gerektiğini çünkü, March'ın deyimiyle, şüphenin, belli bir yetersizlik ve kararsızlığın “gerçekte insanın tercihlerinde düzeltilmesi gereken bir kusur olmayıp, zekânın bir tür göstergesi olduğunu”³³ iddia etmektedir.

Romantiklerin bakış açısından ilham alarak yapılan kavramsal araştırmalarda, ampirizm, pozitivizm, mantık ve rasyonalizmin katı, dar ve tek boyutlu görüşleri aşılarak yeni ufuklar açılmıştır. Shweder'e göre:

Mistik, deney üstü ve tesadüfi olan şeyleri bir kenara atmayın. Geçmiş yıllarda kavram bilimciler mantık dışı olan hareketlerimizin altında yatan düşünceleri anlamada ilerleme kaydetmişlerdi; dilin, düşüncenin ve toplumun, mantıkî ve ilmî değerlerin ötesinde olan ve evrensel olarak kesin bir değer ölçüsüne sahip bulunmayan fikirlerden meydana geldiği, gittikçe daha çok açıklık kazanmaya başladı.³⁴

Aydınlanmacı ve isyancı romantik görüşler, YZ tartışması ile sıkı sıkıya bağlıdır. Simon ve Feigenbaum İZ'nin esasının rasyonel, mantıklı ve düzenli olduğuna kuvvetle inanmaktadırlar. Aydınlanmacı görüşü esas alarak insanlarla aynı ya da daha üstün seviyede düşünen (rasyonel, mantıklı, düzenli v.b. düşünen) makinelerin yapılmasının an meselesi olduğun inancındadırlar. İsyancı romantik görüşe bağlı olanlar ise, insan zekâsının ve düşüncesinin tamamen rasyo-

(31) R. Shweder and R. Levine, *Culture Theory*, London: Cambridge University Press, 1989, s. 27.

(32) a.g.e., 28.

(33) a.g.e., 38.

(34) a.g.e., 40.

nel ve mantıklı bir tabiatının olmadığını, çünkü insanların mantıksız ve mantık-dışı beşerî faktörlerden etkilendiklerini belirtmektedirler. Bu faktörlerin başlıcaları, insan zekâsı ve düşüncesinin temel elemanları olan duygular ve sezgilerdir.³⁵ Dreyfus'a göre, "en üstün ve en iyi işleyen bir bilgisayar bile, dört yaşındaki bir çocuğun anlayabileceği bir hikâyeyi anlayamaz. Çünkü bilgisayar sadece mantık yoluyla çalışır, çocuğun ise sağduyusu vardır. Fizikî bir bedene, duygulara ve bir dile sahip olmayan bilgisayar, bize en basit gelen şeyleri bile anlayamaz."³⁶ Bu görüşe göre insan zekâsı, rasyonalizm, düzen, mantık, irrasyonelizm, sezgiler, mantıksızlık, hayaller ve düzensizliğin birleşiminden oluşmuştur. Yalnızca bu elemanları birleştirebilen bir teknik, insan zekâsının, aklının ve düşüncesinin sırlarını çözebilir.

YZ'nın İZ'ndan geri olmasının sebebi, onun romantikler tarafından söz konusu edilen özelliklerin dışında kalan, dar mantıklı -rasyonel- logaritmik yapısı olduğuna göre, önemli sorular ortaya çıkmaktadır. Meselâ, temel elemanlarından ikisi mantık ve akılcılık olan ampirik-pozitivist modeli ne ölçüde geçerlidir? Buradan çıkan sonuca göre, insanların yalnızca rasyonel ve mantıklı düşünen bir varlıktan daha fazlası oldukları ve İZ'nin üstünlüğünün irrasyonellik, duygusalılık ve sezgiler gibi öznel ve elle tutulamaz özelliklere bağlı olduğudur. Başka bir ifadeyle, bu konu üzerinde çalışan araştırmacıların, geleneksel ampirik-pozitivist görüşü aşarak, kültürel sembollerin deney ötesi boyutlarını göz önüne almaları ve insanın kültürel sembollerini ve kullanımlarını bu şekilde araştırmaları gerekmektedir.

Kültürel Semboller ve Deney Ötesinin Anlamı

Yukarıda da anlatıldığı gibi, insanın kültürel sembolleri metafizik-ilâhî karakterlere sahiptir. Fakat bu deney ötesi karakterin, günümüzün davranışçı-sosyal bilimcilerin dikkatlerini çekmediği görülmektedir. Kültür hadisesi hakkında ondokuzuncu yüzyılın başlarından beri antropologların ve sosyologların yaptıkları muazzam teorik ve ampirik keşiflere rağmen, bu durum devam etmektedir. Netice olarak, aşağıdaki düşünceler, insanın kültürel sembollerinin tabiatı üzerinde yapılmakta olan ferdî bir çalışmanın sonucudur.

İnsanın kültürel sembolleri kendilerince ebedîdirler. Bunun belirtileri elle tutulabilir ve ölçülebilir terimlerle-gösterilebilir: a) İnsan dili, yazının aracılığıyla korunarak insanın, bedeninin ölümünden sonra da sembolik olarak varolması-

(35) R. Penrose, *The Emperor's New Mind*.

(36) Pessis-Pasternak, *Faut-Il Bruler Descartes?* ss. 215-6.

ni sağlar. İnsanın düşüncelerini koruyacak bir yazı dili olmasaydı, Aristo, İbni Haldun, Shakespeare, Marks, Einstein, Sartre ve diğerlerinin bu düşünceleri hiçbir zaman bize eksiksiz olarak ulaşamazdı. b) Sözel seviyede, insanlar kelimeleri, düşünürken, tanrılarına ve ebedî ya da kutsal olduğuna inandıkları herhangi bir şeye hitap ederken kullanırlar. Böylece insanlar diğer yaşayan organizmalardan farklı olarak metafizik dünyayla ilişki kurabilirler. c) Görsel-işitsel seviyede artan teknolojik gelişme ise insanın görüntüsünün ve sesinin de sonsuza kadar yaşamasını mümkün kılmıştır.

McLuhan'ın ünlü "Yeryüzü küçük bir köye dönüştü" sözünü, biraz da bu açıdan değerlendirmek gerekir. Bu gelişmeyi meydana getiren şey, teknolojik buluşların, insanın kültürel sembollerini (yazılı sözler, konuşmalar, resimler v.b.) neredeyse dünyanın her bir yerine ânında ulaştırabilecek seviyeye varmış olmasıdır. Bu iletilebilirlik kültürel sembollere özgüdür, çünkü koku yada fizikî beden gibi diğer elemanlar aynı şekilde iletilemezler. Böylece, artık zamana ve mekâna bağlı olmayan kültürel semboller, yarı-metafizik bir özelliğe kavuşmuş olup, şimdi mantığı ve düzeni hislere dayanan bir dünyanın parçasıdır. Kültürel semboller aynı zamanda özgürlük ve bağımsızlık için gerekli olan temel özelliklere sahipken, kültürel olmayan semboller insan vücudunun sınırlarına bağlı oldukları için bunlara sahip değildir.

Yukarıdaki görüş açısına göre, insanın en önemli kültürel sembolü olan dil, tabiatı bakımından fizik üstüdür ve insan zekâsının gelişimi için gereklidir. Pozitivist araştırmacılar tarafından, bunu inkar etmek ya da önemini küçültmek için gösterilen çabalar, bilimin tarafsızlık ruhuna aykırı olup, dil hakkında geçerli bilimsel kuralların yerleşmesine de engel olmaktadır.

Dil ve İZ arasındaki sıkı bağın kabul edilmesiyle birlikte dil üzerinde yapılan çalışmalar, insan zekâsını oluşturan ve kısmen de olsa dilin deney üstü (rasyonel olmayan) tabiatından etkilenen, mantık dışı unsurların (irrasyonellik, sezgiler, mantıksızlık v.b.) açıklanmasına yardımcı olacaktır. Örnek olarak, Penrose'a göre algoritmik olmayan unsurlardan oluşan bilincin araştırılması belirtilebilir.³⁸ Eğer araştırmacılar, bu tür deney ve fizik ötesi hâdiseleri araştırmak istiyorlarsa, bunların sebepleri ve sonuçları ile ilgili tek boyutlu inançlarını aşmaları gerekir. YZ uzmanları kendilerini büyük ölçüde, ancak İZ'ndan çok geride olan YZ makineleri yapmalarına izin veren algoritmik, rasyonel ve mantıkî maddi yapılarla sınırlamışlardır.

(37) M. Dhaouadi, "An Operational Analysis of the Other Underdevelopment in the Arab World and the Third World," *International Sociology*, Vol. 3, No. 3 (September 1988), ss. 219-34.

(38) *The Globe Mail*, Toronto, Canada, 15 September 1990, s. 4.

Simon ve Feigenbaum³⁹ gibi gerçek destekleyicileri YZ'nın, yeni ya da değiştirilmiş yapıdaki YZ makinelerinde mantıkî-rasyonel prensiplerini devam ettirmek suretiyle İZ'na eşit ya da ondan üstün olacağı görüşünde ısrar etmektedirler. Bu katı tutum bize, her ikisi de matematiği tamamen mantıkî bir temele oturtmaya çalışan Russel ve Whitehead'i hatırlatmaktadır. Matematiksel sonuçların aksiyomlar ve mantık sistemi içinde kurulabileceğini, ama bu sistem içinde bunlardan sonuç çıkarılamayacağına inanan Gödel'in eksiklik teorisi katı YZ taraftarı görüşlere bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Aynı şey insanın kültürel sembolleri için de geçerlidir. Modern psikoloji ve YZ araştırmaları, bilgişlem faktörüne insan davranışının temel bir özelliği olarak gereken ilgiyi göstermedikleri için, İZ'nın tabiatını ve çalışma yöntemlerini anlama ve açıklama çabalarında çok az bir ilerleme göstermişlerdir.

YZ ve İZ üzerindeki araştırmalar katı ve dar bir anlayışla yapılmamalıdır. Çünkü insan davranışı, köklerinin büyük bir kısmı İZ'nın içerisinde bulunan karmaşık bir hadisedir. Bu durum, İZ'ni tanımlamakta bir karmaşa çıkarmaktadır. Binet'ten beri zekâ kavramı esaslı değişikliklere uğramıştır. Gardner'in İZ hakkındaki yeni bulguları bunlardan sadece biridir.⁴⁰ YZ/İZ alanına fizik, sibernetik, nörofizyoloji, kavram psikolojisi, felsefe, dilbilim, sosyoloji v.b. uzmanlarının katılım oranındaki artış, sağlıklı ve ümit verici bir işaret olarak görülmelidir.

Kur'ân'a Göre İnsan Zekâsı

Modern araştırmacılar İZ konusunda, vahiy yoluyla gelmiş olan metinlere hemen hemen hiç başvurmamaktadırlar. Bunun sebebi Batı'nın, Müslüman dünyasını etkilememiş olan Rönesans deneyimi ile genelde din ve bilim arasındaki düşmanca ilişkidir. İslâm için böyle bir durum söz konusu olmadığından, YZ/İZ alanında çalışan Müslüman bir araştırmacı için mantıklı olan yol, şu bilgileri öğreneceği Kur'ân'a başvurmasıdır:

İnsan Zekâsının Fizik Üstü Tabiatı. "Zekâ" terimi modern bir kelime olup, modern psikolojiye sıkı sıkıya bağlıdır. Binet ile birlikte (1857-1911) zekâ ölçülebilir bir şey haline gelmiştir.

Kur'ân'da İZ farklı terimler ve belli özelliklerle anlatılmıştır: "Andolsun biz, Âdem oğullarına (güzel biçim, mîzaç ve akli kabiliyetler vermek suretiyle) çok ikrâm ettik. onları karada ve denizde taşıdık. Onları güzel rızıklarla besledik

(39) Pessis-Pasternak, *Faut-Il Bruler Descartes?* ss. 213-9, 229-37.

(40) M. Gardner, *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*, New York: Basic Books, 1985.

veri yarattıklarımızın bir çoğundan üstün kıldık.” (İsrâ sûresi [17]:70). “Âdem oğluna ikrâm ettik” ve “yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık” ifadeleri açıkça İZ’ni kastederek onu, başka hiçbir canlının sahip olmadığı insana özgü bir düşünme kabiliyeti olarak göstermektedir. İZ hakkında yapılan eski ve yeni tanımların çarpıcı bir benzerliği vardır: Her ikisi de düşünmenin insanı, insan olmayandan ayıran en önemli özellik olduğunu vurgulamaktadır. Klasik Yunan filozofları insanları rasyonel (düşünen) varlıklar olarak tanımlamışlardır; zekânın daha yeni tanımları ise düşünce yöntemlerini zekânın temeli olarak görmektedir: “Zekâ zamanla, basit sezgi ve kavrayış yöntemlerinin tersine, yüksek seviyede soyut düşünme yöntemleri anlamına gelmeye başlamıştır.”⁴¹

Bu konuyu daha dolaylı yoldan anlatan ikinci bir Kur’ân âyeti de şudur: “...andolsun...Biz insanı en güzel biçimde yarattık.” (Tîn sûresi [95]: 1, 4). Antropolojiye göre “en güzel biçim” ayaklar üzerinde dik durmak ve insan beyninin büyüklüğüdür. Açıkçası ikincisi birincisinden çok daha önemlidir. Çünkü insan beyninin büyüklüğü, onu insan olmayanlardan üstün kılan en önemli faktördür: “İnsan şaşırtıcı derecedeki hızlı evrimini herşeyden çok beyninin büyüklüğüne borçludur. İnsanoğlunun tarihinin, insan beyninin tarihi olduğunu söylersek abartmış sayılmayız.”⁴² Kur’ân’daki âyetin anlamı, insanoğlunun sadece düşünebildiği için üstün olduğudur.

Üçüncü bir âyet, İZ’nın köklerini ve onun tabiatını anlatmaktadır: “Bir zaman Rabbin meleklerle demişti ki: Ben, kupkuru çamurdan, değişken balçıktan bir insan yaratacağım. Onun düzenle(yip insan şekline koydu)ğum ve ona rûhumdan üflediğim zaman hemen ona secdeye kapanın!” (Hicr sûresi [15]: 28-29). Üflenen ilâhî ruhun anlamıyla ilgili yorumlar farklılık gösterebilirken kastedilen şeyin, insanoğlunu açıkça melekler de dahil olmak üzere diğer varlıklardan ayıran ve insanın kültürel sembollerini kapsayan düşünme işlemi olduğu hakkında kuvvetli bir inanç vardır.

Kur’ân’daki bu âyetlere göre insanlığı farklı kılan şey, İZ’dır (düşünme, insanın kültürel sembollerini kullanma vb. kabiliyetleri). Kur’ân’ın, İZ’nın temel direği olarak düşünme işlemiyle kuvvetle vurgulanması, YZ ve İZ hakkındaki modern bulgulara da uymaktadır. Kur’ân İZ’nın ilâhî ve metafizik bir kaynağı olduğunu belirtirken, Batılı bilim adamları İZ’nın duygusal ve elle tutulabilir nesnel faktörlerin bir sonucu olduğu inancına sıkı sıkıya bağlılar. Daha sonra bu görüşün destekleyicileri, her ikisi de İZ’ni uzun bir evrimin sonucu olarak gören fark-

(41) H. B. English and A.C. English, *Encyclopedia of Psychology*, Guilford, CT: The Dushkin Publishing Group, Inc., 1973, s. 129.

(42) J. White, *Anthropology*, London: The English Universities Press, 1967, s. 23.

lı gruplara ayrılmaktadır: beynin nöron bağlantı merkezi olduğuna inananlar ve onun bilgi işlem merkezi olduğuna inananlar. Böyle bir görüşte sübjektif, ruhî ya da metafizik boyutlara yer yoktur.

İZ deney üstü olduğu için bu hadiseyi doğru bir şekilde anlamak isteyen araştırmacıların, bu faktörü göz önünde bulunduran bir çalışma metodu izlemeleri gerekir. Batılı ampirik-pozitivist metod, İZ'nın deney üstü tabiatını göz önünde bulundurmadığı için bu konuya uygun bir yaklaşım tarzı değildir. Gerekli olan şey, mantikî, rasyonel, ampirik ya da ne olursa olsun bütün ihtimalleri dikkate alan büyük ölçüde önyargısız bir yaklaşımdır.⁴³

Düşünce ve İnsan zekâsı. İnsan düşüncesi, modern bilimsel araştırmalarda ki öncelikli yerine rağmen halen modern bilim için bir sır olmaya devam etmektedir. Kur'ân, düşünceye büyük bir önem vermektedir çünkü onu, İZ'nın en önemli parçası ve göstergesi olarak görmektedir. Birçok Kur'ân ayeti insanın düşünmeye olan ihtiyacını vurgulamaktadır: “Onlar, ayakta iken, otururken, yarıları üzerinde yatarken Allah'ı zikrederler. Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler ve şöyle derler: Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın. Sen'i tesbih ve tenzih ederiz.” (Âl-i İmrân sûresi [3]:191); “Allah geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı hizmetinize âmâde kılmıştır. Yıldızlar da Allah'ın emrine boyun eğmişlerdir. Şüphesiz ki bunda, aklını kullanan bir millet için nice ibretler vardır.” (Nahl sûresi [16]: 12); “Onlar, kendi kendilerine hiç düşünmezler mi ki, Allah, gökleri, yeri ve aralarındakileri ancak hikmetine uygun olarak ve belli bir zaman için yarattı.” (Rum sûresi [30]:8); “Onlar hiç yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı? Bari bu yolla düşünecek kalplere ve işitecek kulaklara sahip olsalar. Gerçek şudur ki, gözler kör olmaz, ama göğüslerdeki kalpler körelir.” (Hac sûresi [22]:46).

İnsan Zekâsı, Dil ve Öğrenme. Modern YZ ve İZ araştırmaları, insanların ve YZ makineleri gibi canlı olmayan varlıkların zekâlarının gelişmesinde etkili olan iki önemli faktörün, öğrenme ve dili kullanma kapasiteleri olduğunu vurgulamaktadır. Kur'ân'da özellikle dil kullanımının ve öğrenme kabiliyetinin insanı farklı kılan iki karakter olduğuna değinen sayısız ayetler vardır: “Allah ona (insanoğlu) konuşmayı öğretti.” (Rahmân sûresi [55]:4); “Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olması, O'nun varlığını gösteren delillerdendir. Şüphesiz ki bunda, bilenler için nice ibretler vardır.” (Rum sûresi [30]: 22); “Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti.” (Bakara sûresi [2]: 31); “(Rabbin) kalemlle öğreten, insana bilmediğini bildirendir.” (Alâk sûresi [96]: 4-5).

İnsan zekâsı ve Yaratma Eylemi. Kur'ân'a göre yaratma ve icat etme kabili-

(43) “L'Autre Sociologie”, *Cahiers de Recherche Sociologique*, Vol. 5, No. 2 (Automne 1987).

yetleri zekânın önemli bir göstergesidir. Allah'ın yarattığı zekânın diğer bütün zekâ çeşitlerinden üstün olmasının sebebi Allah'ın, insanların ve insan olmayanların yaratamayacaklarını yaratma kabiliyeti olmasıdır. En basitten en karmaşığa kadar bütün canlı varlıkların yaratılması, kesinlikle o ilâhî gücün işidir. “Ey insanlar, size bir temsil verildi, onu dinleyin: O Allah'tan başka yalvardıklarımız (var ya), onların hepsi bir araya toplansalar, bir sinek dahi yaratamazlar. Sinek onlardan birşey kapsa, bunu ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, istenen de!” (Hac sûresi [22]:73). Bu âyet, akla sahip olan insanların akla sahip olmayan putlara tapmasını, böyle bir hareketi insan aklının saygınlığına bir hakaret olarak görerek alaya almaktadır. Nasıl olur da akli olan bir varlık, akli olmayana tapabilir? Bu kabul edilemez bir durumdur. Ve Allah bütün varlıklardan daha akıllı (ilim ve hikmet sahibi) olduğundan, akla sahip varlıklar tarafından tapınılacak ancak o'dur.

İnsanoğlu kelimenin genel anlamıyla, “yaratabilen” tek canlı varlıktır. Medeniyet ve kültür hâdiseleri sadece insana özgüdür, çünkü onlar insanın yaratma eyleminin neticeleridir. İnsan olmayan canlılar ve YZ makinelerinin yaratma kapasiteleri çok sınırlıdır ve bunu da herhangi bir bilinçli karar ya da kendi seçimleriyle değil, sadece içgüdüleri ve genetik programları sayesinde yapabilirler. İnsanın yaratma eyleminde, Kur'ân'ın önem verdiği fakat günümüzdeki YZ ve İZ araştırmalarında çoğunlukla gözardı edilen bir faktör olan İZ'nin rolü esastır. Daha önce de belirtildiği gibi, araştırmacılar zekâyı genelde, soyut kavramları başarılı bir şekilde ele alma yeteneği, öğrenme ve yeni durumlara kendini uydurma gibi gibi şeylerle ölçerler.⁴⁴

Kur'ân'ın bakış açısına göre yaratma eylemi, zekânın temel ve en önemli parçasıdır. Bu görüş dikkate alınmadan ilâhî olanın, insanın, hayvanın ve yapay makinelerin arasındaki farklar tam manasiyle anlaşılabilir.

Allah'ın Halifesi Olarak İnsanın Statüsü ve İnsan Zekâsı

İnsanın yaratma eylemi gibi, insanlığın Allah'ın halifesi olarak maddî dünyanın idaresini gerektiren rolü de, onun üstün zekâsının başka bir alametidir. Kur'ân'a göre bu zekâ, insanlığı düşünce, akıl, sembol kullanma ve yaratma kabiliyetleri ile donatan İlahi Ruhtan gelmektedir. Bütün bu özellikler insanın hali-felik görevini başarıyla yürütmesi için gereklidir. Kur'ân, bu zekâyı sahip olan insanlığı bu role tek aday olarak görüyor: “Biz emaneti göklere, yere ve dağlara sunduk; onu yüklenmekten kaçındılar, on(un sorumluluğun)dan korktular. Onu

(44) H. B. English ve A. C. English, *Encyclopedia of Pshycology*; s. 129.

insan yüklendi; (bununla beraber onun hakkını tam yerine getirmede) çünkü o, çok zâlim, çok câhildir.” (Ahzâb sûresi [33]:72).

Sonuç

İZ kavramının bu yazıda ele alınış şekli, iki münakaşalı soruyu ortaya çıkar-maktadır: insanlara sorumluluklar yüklenilmiş midir ve onlar yeryüzünde Allah'ın temsilcisi midirler?

Birinci soruyu cevaplayacak olursak, dini ve laik doktrinlerin her ikisi de, sadece insanoğlunun hareketlerinden sorumlu tutulabileceği, çünkü yaptıklarından sorumlu tutulmanın, özgürce davranma kabiliyeti gerektirdiği konusunda hemfikirdirler. Bu yazıda devamlı olarak İZ'nın insana bu kabiliyeti sağladığı ve böylece insanoğlunun hareketlerinden sorumlu olup olmamasının (eğer akılları yerindeyse) artık dini ve felsefi bakımdan bir tartışma konusu olmadığı vurgulanmıştır.

İnsanlığın, Allah'ın temsilcisi olarak rolünün meşruluğu söz konusu olduğunda sorun, onun yüksek zekâ seviyesiyle kesin bir şekilde halledilmektedir. Allah'ın yarattıkları arasında sadece insan, yeryüzünü ve genel anlamda dünyayı geliştirmiş, yenilemiş ve değiştirmiştir. Başka hiçbir canlı bunu yapamadığı için, Allah'ın temsilcisi insanoğludur. Bu pozisyonun anahtarı, Allah'ın insanlığa üfle-diği ilâhî zekâ kıvılcımıdır. Böylece insanoğlunun bir melek olduğunu iddia etmek doğru değildir; insan, zekâyâ sahip kutsal bir varlıktır.

Kur'ân'da da İZ konusundan sıkça bahsedilmektedir. Vahyedilen ilk sûrenin ilk âyeti doğrudan doğruya bu konu hakkındadır: “Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku! Rabbin, kalemle öğreten, insana bilmediğini bildiren en büyük kerem sahibidir.” (Alâk sûresi [96]: 1-5). Okuma, öğrenme ve yazma kabiliyetleri sadece İZ ile elde edilebilen becerilerdir. İnsan-ları ilme ve fene davet ve teşvik eden ayetlerin, Kur'ân'ın altıda birini oluşturdu-ğu tahmin edilmektedir. Eğer iyi gelişmiş bir İZ'ndan mahrum olsalardı, insanlara ilim ve fen peşinde keşmalarını tavsiye etmek anlamsız olurdu. Aynı şekilde, eğer bu görevleri yapmalarını sağlayabilecek yüksek bir zekâ seviyesine sahip olmasalardı, Kur'ân'ın onları düşünmeleri için uyarması gereksiz olurdu. Diğer canlı varlıklara, zekâ seviyeleri yeterli olmadığı için bu tür görevler yüklenme-miştir. Dahası, insanın bütün kültürel sembollerinin kaynağı dilin kullanımıysa, o zaman Kur'ân'ın bir dil harikası olan metni, stili, ifade biçimleri, mecazlı anlamları, kıyasları ve belagati ile mükemmel bir Arapça metin olarak İZ'm harekete geçiren en kusursuz örnektir. Kur'ân, ona uygun yükseklikte bir zekâ seviyesi verilmeden Âdem'in yaratılmasının hiçbir anlamı olmayacağını açıkça belirt-

mektedir. Aynı zamanda, eğer zekâsı olmasaydı insanın sadece yaratılmış başka bir canlı olacağından, bu olayı kutlamak için Allah'ın meleklerine, Âdem'e secde etmelerini emretmesi de gereksiz olurdu.

Kur'ân'ın bakış açısına göre İZ, evrimcilerin iddia ettikleri gibi zamana ve mekâna bağlı olarak gelişmemiştir, tam tersine zekâ, insanın yaratılışından beri vardır. İZ, uzun bir evrim aşamasının sonucu değil, bilinçli olarak yapılmış ilâhî bir seçimin ve ilâhî bir kararın sonucudur. Böylece İZ en baştan beri, insanın varolması ve kaderi de dahil olmak üzere dünyadaki herşeyin bağlı bulunduğu belirleyici güç olmuştur.

Yukarıda da söylendiği gibi İZ, Kur'ân'ın başlıca konusu ve muhatabıdır. Batılı bilimadamları ve uzmanlar vahiy yoluyla gelen metinlerin sağladığı bilgileri kabul etmediklerinden onlarla, bu alanda araştırmalar yapan Müslüman bilimadamları ve uzmanlar arasında önemli farklar vardır. Bu farklılıkların esası epistemolojiktir. Çünkü Müslümanlar zekâyı, insana üflenen ilâhî ruhun bir sonucu olarak görürlerken Batılı muhalifleri ona, uzun bir evrim aşamasının sonucu gözüyle bakmaktadırlar. Bu iki görüş o kadar farklıdır ki, asla uzlaşamaz.

Bu epistemolojik ayrılığın sebepleri Kur'ân'ın bakış açısını, YZ'yı İZ'na eşit ya da ondan daha üstün bir seviyeye çıkarmanın mümkün olmadığına inanan modern bilimadamları ve uzmanları ile kuvvetle birleştirmektedir. Bununla beraber bu birleşme, tamamen aynı sebeplere dayanmamaktadır. Searle, YZ makinelerinin tasarımında biyokimyasal yapılara gerek olduğunu ileri sürerken, Feigenbaum ve Simon, mantıksal-akılcı yaklaşımlarıyla YZ ürünlerinin zekâ standartlarının, zamanla İZ'ninkilere en azından eşit olacağını söylemektedirler. Bu iki görüş de Kur'ân'ın başlıca iddiasını gözardı etmektedir: YZ hiçbir zaman İZ'na eşit olamaz çünkü Allah ona ilâhî ruhunu üflememiştir. Fakat aynı şekilde, nasıl YZ'nin seviyesi hiçbir zaman İZ'nin seviyesine ulaşamazsa, insanın zekâ seviyesi de hiçbir zaman Allah'inkine yaklaşamaz: "Sana ruhtan sorarlar. De ki: 'Ruh, Rabbimin emrindedir. Size ilimden pek az bir şey verilmiştir.'" (İsrâ sûresi [17]:85). Bundan da anlaşıldığı gibi, zekânın kaynağı hakkındaki eksiksiz bilgi Allah'a aittir ve insanın ona ulaşması imkânsızdır. Kur'ân'ın bakış açısı bunu anlamamızı sağlarken, Batı'nın itibar ettiği yegâne yol olan ampirik-pozitivist yaklaşım, zekânın deney ve fizik üstü tabiatını reddettiği için, bu meseleye bir çözüm getirmekten uzaktır.